

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA O'QISH SAVODXONLIGINI RIVOJLANTIRISHNING INNOVATSION VA ILMIY ASOSLARI

Pardaboyeva Dilnoza G'aybullar qizi¹, Akramova Zarina Rustam qizi²

¹Toshkent Amaliy Fanlar Universiteti, Boshlang'ich ta'lim nazariyasi va metodikasi kafedrasida katta o'qituvchisi

²Toshkent Amaliy Fanlar Universiteti, Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 4-kurs talabasi.

¹[ORCID ID: 0009-0000-0900-6546](https://orcid.org/0009-0000-0900-6546), ¹e-mail: dilnozapardaboyevad@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim jarayonida o'qish savodxonligini rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslari hamda innovatsion pedagogik yondashuvlar tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida o'qish savodxonligini rivojlantirishda zamonaviy ta'lim texnologiyalarining samaradorligi aniqlanib, tajriba-sinov natijalari asosida xulosalar chiqarilgan.

Kalit so'zlar: o'qish savodxonligi, boshlang'ich ta'lim, innovatsiya, kompetensiya, o'qib tushinish, pedagogik texnologiya.

KIRISH

Boshlang'ich ta'lim — shaxs kamolotining poydevori bo'lib, aynan shu bosqichda o'qish savodxonligi shakllanadi. O'qish savodxonligi nafaqat matnni to'g'ri va ravon o'qish, balki uni tushunish, tahlil qilish, baholash va mazmuni asosida xulosa chiqara olishni ham o'z ichiga oladi. Xalqaro tadqiqotlar (PIRLS, PISA) natijalari shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarning keyingi ta'lim bosqichlaridagi muvaffaqiyati bevosita boshlang'ich sinflarda shakllangan o'qish savodxonligiga bog'liq.

2024–2026 ta'lim rivojini qo'llab-quvvatlash siyosati (maktab islohotlari majmui) Prezident tomonidan bir qator yig'ilishlar va qarorlar orqali: maktabgacha va umumta'lim ta'limi tizimini modernizatsiya qilish, ta'lim sifatini oshirish, maktablarning zamonaviy standartlarga moslashtirish bo'yicha strategik vazifalar belgilandi. Bu chora-tadbirlar to'g'ridan-to'g'ri boshlang'ich yoki maktab ta'limini yaxshilashga qaratilgan rejalarni o'z ichiga oladi. O'zbekiston Respublikasi ta'lim konsepsiyasida ham o'qish savodxonligining dolzarbligi alohida ta'kidlanib, boshlang'ich ta'limda funksional savodxonlikni kuchaytirish ustuvor maqsad sifatida belgilangan.

Bugungi kunda an'anaviy o'qitish usullari bilan bir qatorda innovatsion pedagogik yondashuvlarni joriy etish, ilmiy asoslangan metodlardan foydalanish o'qish savodxonligini rivojlantirishning muhim sharti hisoblanadi. Shu bois mazkur maqolada boshlang'ich ta'limda o'qish savodxonligini rivojlantirishning innovatsion va ilmiy asoslarini o'rganish dolzarb vazifa sifatida belgilandi.

MATERIALLAR VA METODLAR

Boshlang'ich ta'lim jarayonida o'qish savodxonligini rivojlantirish bo'yicha olimlarning fikrlarini keltirib o'tamiz. L. S. Vigotskiy o'qish jarayonini "psixik faoliyatning eng murakkab ko'rinishi" deb izohlaydi. Unga ko'ra, bola matnni mazmunan tushunishi uchun ijtimoiy-madaniy muhit, o'qituvchi bilan muloqot va qo'llab-quvvatlovchi metodlar muhim. J. Bruner fikriga ko'ra, o'quvchi matnni tayyor ma'lumot sifatida emas, balki "faol kashf etish jarayoni" orqali anglaydi. Bu esa boshlang'ich sinflarda savol-javob, dialog, klaster, insert kabi faol metodlarning zarurligini anglatadi. O'zbekistonlik pedagog olimlaridan Abdulla "Turkiy guliston yoxud axloq" asarida o'qish madaniyatini yosh avlod tarbiyasining ustuvor vazifasi deb belgilaydi. Uning fikricha: "O'qish — aqlning ziyosi, ilmning eshigi." Bu g'oya bugungi zamon o'qish savodxonligi talablari bilan hamohang. Pedagogika fanlari doktori, professor Sh. Mirziyoyevaning ta'limga oid tadqiqotlarida boshlang'ich sinflarda:

- matn ustida ishlashning ko‘p bosqichli modeli,
- integrativ yondashuv,
- o‘quvchi faolligini oshirish asosiy mezon sifatida belgilanadi.

Uning ta’limiy mulohazalarida shunday ta’kidlanadi: “O‘quvchi matnni o‘qibgina qolmasligi, balki anglab, tahlil qilib, hayotiy vaziyatga tatbiq eta olishi zarur.”

Tilshunos pedagog Qayumov o‘qish savodxonligining til o‘rgatish bilan uzviy bog‘liq ekanini ta’kidlaydi: “Tilni his qilgan bola matnni chuqur anglaydi.”

Uning nutqiy kompetensiya bo‘yicha ishlari boshlang‘ich sinf dasturlarida keng qo‘llanmoqda.

G‘ulomov metodist sifatida o‘quvchilarda so‘z boyligini rivojlantirish matnni tushunishning poydevori ekanini ilmiy dalillar bilan ko‘rsatadi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

O‘qish savodxonligining nazariy asoslari bir necha yondoshuvlarni o‘z ichiga oladi (1-rasm).

1-rasm.

Kognitiv va psixologik yondashuvlar quyidagi murakkab jarayonlarni o‘z ichiga oladi (2-rasm).

Mantiqiy fikrlash — bu voqealar, ma'lumotlar va holatlarni tartibli, asosli va izchil ravishda tahlil qilib, to'g'ri xulosa chiqarish qobiliyatidir.

Semantik tahlil — bu matn, gap yoki so'zlarning ma'nosini chuqur tahlil qilish, ya'ni ular nimani anglatishini, qanday mazmunni ifodalashini aniqlash jarayonidir.

Kontekstni tushunish — bu biror so'z, gap yoki voqea qaysi sharoitda aytilganini hisobga olib, uning asl ma'nosini anglashdir.

Asosiy g'oyani ajratish — bu matn yoki nutqda eng muhim mazmunni, bosh fikrni topish va uni boshqa qo'shimcha ma'lumotlardan farqlay olish jarayonidir.

Mulohaza yuritish — bu biror masala yoki vaziyat haqida o'ylab, sabab va oqibatlarini tahlil qilib, ma'lum xulosaga kelish jarayonidir.

Metakognitiv yondashuvlar — bu o'quvchining o'z fikrlash jarayonini kuzatishi, boshqarishi va nazorat qilishi bilan bog'liq o'qitish strategiyalaridir.

Metakognitiv yondashuv — bu o'z fikrlashini anglash va o'qishni ongli ravishda boshqarish usuli.

Metakognitiv yondashuvlarda o'quvchi:

- Nimani bilishini tushunadi
- Nimani bilmasligini aniqlaydi
- O'qish jarayonini rejalashtiradi (maqsad qo'yadi)
- Jarayonni nazorat qiladi (to'g'ri yoki noto'g'ri qilayotganini tekshiradi)
- O'zini baholaydi (yakunda xulosa chiqaradi)

Interaktiv metodlar — bu o'quv jarayonida o'quvchilarni faol ishtirok etishga undaydigan, ular o'rtasida fikr almashinuvi, hamkorlik va faollikni kuchaytiradigan o'qitish usullaridir. Interaktiv metodlar — o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida faol muloqotga asoslangan, o'quvchini dars jarayoniga jalb qiladigan ta'lim usullari.

Interaktiv metodlarning asosiy xususiyatlari:

- O'quvchilar faol ishtirok etadi
- Guruh va juftlikda hamkorlikda ishlash, muhokama qilish mavjud
- Fikr almashish, ijodkorlik va mustaqil fikrlashni rivojlantiradi
- Dars jarayoni qiziqarli va samarali bo'ladi

XULOSA

O'qish savodxonligi boshlang'ich ta'limning asosiy kompetensiyalaridan biridir;

Uni rivojlantirish ilmiy va innovatsion yondashuvlarga tayangan holda samarali amalga oshiriladi;

Interfaol va tanqidiy fikrlashga yo'naltirilgan metodlar o'quvchilarning o'qib tushunish darajasini oshiradi;

Tadqiqot natijalari boshlang'ich ta'lim amaliyotida innovatsion metodlarni keng joriy etish zarurligini ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4319-son qarori. "Ta'lim tizimini raqamlashtirish konsepsiyasi", 2019.
2. Anderson, T. (2010). Theories of learning and educational practice. New York: Routledge.
3. Dewey, J. (2007). Democracy and education. Mineola, NY: Dover Publications.
4. Dilnoza, P. (2025). Methodology for Developing the Intellectuality of Future Primary School Teachers on The Basis of Critical and Creative Thinking. *International Journal of Pedagogics*, 5(03), 100-103.
5. Pardaboyeva, D. G. (2024). BO 'LAJAK BOSHLANG 'ICH SINF O 'QITUVCHILARINI TANQIDIY FIKRLASHGA ASOSLANGAN INTELEKTUAL RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH. *Inter education & global study*, (4 (1)), 220-227.

6. Pardaboyeva Dilnoza G'aybulla Qizi, P. D. G. A. (2024). BOSHLANG 'ICH SINFI O'QUVCHILARIDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI. *Eurasian Journal of Academic Research*, 4(7S), 521-523.
7. Rasulova, Sh. (2022). Innovatsion loyihalar orqali kreativ fikrlashni rivojlantirish. Tashkent: O'qituvchi nashriyoti.
8. Yo'ldoshev J. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent, 2021.